

Darja Mihelič

ŽENA V PIRANSKEM OBMOČJU DO SREDE 14. STOLETJA

Leta 1974 je pri Srpski akademiji nauka i umetnosti (Posebna izdanja, knj. 469) izšla disertacija Dušanke Dinić-Knežević z naslovom »Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku«. Razprava ima sicer res težišče na Dubrovniku, prikazuje in primerja pa tudi položaj žene v Srbiji, deloma pa tudi v Bosni in še nekaterih dalmatinskih mestih v tem času. O delu je pred leti izšlo poročilo v Zgodovinskem časopisu,¹ vendar zaenkrat še nisem zasledila poskusa primerjave ali dopolnitve te teme za Slovensko primorje. Piranski arhiv hrani v listinah, testamentih, notarskih in vicedomskih knjigah precej gradiva tudi za študij življenja in položaja žene v srednjeveškem Piranu in okolici. Ta prispevek ni plod sistematičnega zbiranja gradiva o tej temi, ampak izvira iz podatkov, zbranih z vidika neagrarnega gospodarstva v Piranu v 13. in prvi polovici 14. stoletja, pri čemer so le minimalno zajeti testamenti, dotalni instrumenti in popisi premoženj. Ker pa bo na študijo, ki bo sistematično raziskovala položaj žene po vseh virih, ki jih hrani Piranski arhiv, gotovo treba še precej dolgo čakati, tudi tale prispevek kot dopolnilo omenjenega dela ne bo odveč.

Položaj žene je v srednjem veku v večini Evrope narekovala najvplivnejša institucija tedanjega časa — katoliška cerkev v skladu z verskimi nauki in učenjem katoliških mislecev in filozofov. V času nastajanja krščanstva je bil položaj žene v starem Orientu nezaščiten tako glede njenega sožitja z zakonskim partnerjem, kot tudi glede njenih premoženjskih pravic, pri čemer pa je bila izraelska žena še na slabšem kot egipčanska in babilonska.² Ena od misli, ki so jo v srednjem veku še nadalje gojili in razvijali, je bila misel apostola Pavla, ki je v svojem pismu Efežanom priporočil ženam, naj bodo poslušne do svojih mož, v pismu Korintčanom pa je poudaril, da ni bil moški ustvarjen zaradi ženske, ampak ženska zaradi moškega.³ Eden izmed skrajnih izrazov tovrstne miselnosti je bila trditev nekega škofa, ki so ga sicer nato drugi škofje podučili in pomirili, na koncilu v Mâconu leta 585., češ da »mulierem non posse hominem vocitari« (ženska se ne more nazivati človek).⁴ Krščanstvo je ženo cenilo na duhovnem področju, medtem ko ji sociološko niti na svetu niti v cerkveni skupnosti ni priznavało enakovrednosti z moškim. Tomaž Akvinski je npr. skupaj z Aristotelom le v moškem videl popolnega človeka, žena pa mu je predstavljala le ponesrečen primer moškega.⁵ P. Milhoffer meni, da institucionalizacija razmerja obeh spolov, ko materialna osnova omogoči, da žena preide v moževo posest, predstavlja bistven znak začenjajoče se civilizacije in odločilno točko v zgodovini zatiranja žene. Seveda je v taki skupnosti hišni oče tisti, ki ima popolno oblast v hiši in skoraj absolutno avtoriteto

¹ Antonija Glas, ZČ 29, 1975, 168—70.

² dtv-Lexikon, Die Bibel und ihre Welt 2, Bonn 1972, 496—7, 500—01.

³ Ef. 5, 22; Kor. 1, 11, 9.

⁴ Heinrich Finke, Die Frau im Mittelalter, Kempten—München, 1913, 82.

⁵ Thomas in Gertrude Sartory, Strukturkrise einer Kirche, Vor und nach der Enzyklika »Humanae vitae«, München 1969, 13—14.

nad ženo in otroki.⁶ Ostanki absolutne patriarhalno-gospodarske zgradbe družine so ohranjeni v precejšnji meri še do danes,⁷ medtem ko je patriarhalna dediščina in podcenjevanje vloge žene v preteklosti še do danes izpričana v jezikih, kjer naziv »človek« zajema samo moške ali kjer je beseda »moški« postala sinonim za človeka.

To pa so v glavnem teoretične osnove, na katerih lahko le delno ocenjujemo stvarni položaj žena. Zanimivejša in realnejša slika vloge in položaja žena se nam razkrije, če si ogledamo konkretne primere nastopov žena v zakonu, gospodarstvu in družbenem življenju. Taka slika nam za piransko območje pokaže precej živahno aktivnost žena na različnih področjih življenja, iz česar bi skoraj lahko sklepali, da je srednjeveška praksa prekoračila marsikatera tedanja teoretična pravila in se ravnala po načelih, ki jih je pravno normiral šele kasnejši čas.

Zapise o mladih Pirančanih je najti v redkih omembah, ko starši dajejo otroke v uk ali službo, v testamentih, popisih premoženj sirot, omenjeni so, kadar varuhi zanje sklepajo pogodbe ali se v njihovem imenu pojavljajo pred podestatom, da razsoja o njihovem imetju.

Redki so zapisi, ki pričajo o postopanju staršev z otroki; videti je, da so starši z otroki precej svobodno razpolagali: lahko so jih dajali v najem kot delovno silo,⁸ fante so dajali včasih v uk za obrtnike.⁹ Nekaj je primerov, ko so starši zadolženi učitelju (doctori gramatice), ki uči njihovega sina (za hčere takih primerov nisem zasledila).¹⁰

Oboji, fantje kot deklice, imajo pravico dedovati premoženje in nepremičnine.¹¹ Pri zapuščinah staršev ni opaziti kakih izrazitih prioriteten pravic bratov pred sestrami. Po umrlem roditelju dedujejo oboji. Testamenti kažejo primere, ko je del premoženja, ki ni posebej zapisan drugim, zapuščen sinovom in hčeram.¹² Pač pa kaže drugačno sliko glede pravice razpolaganja z zapuščino testament Artuika, sina Alberika de Artuico iz 26. I. 1287.¹³ Tu so sicer enakovredno upoštevani vsi otroci; ob smrti enega od njih pred polnoletnostjo se njegov del zapuščine deli med ostale otroke ne glede na spol (kar je tudi sicer običajno določilo oporok). Ta testament pa vsebuje še posebno klavzulo: »Sic dicte filie mee nuberent, tunc dicta bona deveniant in filio meo Alberico«.¹⁴ To pomeni, da so v tem primeru hčerke s poroko izgubile pravico razpolaganja z dediščino v korist brata. Treba pa je pripomniti, da oporoke vsebujejo zelo raznolika določila o razpolaganju z dediščino; iz enega samega primera (ednega te vrste, ki sem ga v tem obdobju zasledila) nikakor ne moremo izvajati kakršnihkoli splošnih sklepov o zapostavljenosti ženskih potomk v primerjavi z moškimi.

Za čas mladosti sirote obeh spolov, ki jim umre eden od staršev, dobijo varuhe, ki skrbijo zanje in za njihovo premoženje. Tutor je običajno

⁶ Petra Milhoffer, *Familie und Klasse, Ein Beitrag zu den politischen Konsequenzen familialer Sozialisation*, Frankfurt am Main 1973, 55–56.

⁷ Petra Milhoffer, n. d., 60.

⁸ Instrument iz 11. IX. 1328 sporoča, da je mati prejela polovico plačila »nomine pensionis filii sui«, VK (vicedomska knjiga) 2 iz 1328–9, f. 120; 17. IX. 1291 pa srečamo primer strica, ki daje za šest let v najem svojo nečakinjo, hčer svojega brata, za hrano in obleko, NK (notarska knjiga) 6 iz 1289–92, f. 73.

⁹ Listina iz 2. X. 1288 kaže primer staršev, ki dajeta sina v uk za čevljarja; enak je primer Marincine Slave de Castignolo iz 17. XII. 1328, ki tudi daje sina v uk za čevljarja, VK 2 iz 1328–9, f. 179–80, ter primer žene, ki daje sina v uk krojaču iz 22. XI. 1339, VK 8 iz 1338–40, f. 220'.

¹⁰ Primer iz 12. VII. 1328, VK 2 iz 1328–9, f. 84'.

¹¹ Naj navedem le dva primera dedovanja deklic: testament Petra Petenarija iz 28. VII. 1290 razen volil, ki so naštet v prvem delu listine, zapušča premoženje in nepremičnine hčerki Boni, NK 6 iz 1289–92; oporoکا Sophye, žene gospoda Ričota iz Pirana iz 22. I. 1302, zapušča hčeri Suriani hišo s pritliklinami do morja, NK 15 iz 1301–11, f. 3–3'.

¹² Testament Iohannis Ausilline iz 8. VII. 1285, NK 2 iz 1284–8, f. 19–9'; tudi testament Leonarda Sclava iz 3. II. 1301 med dediči upošteva sinove in hčere v enakovredni vlogi, NK 15 iz 1301–11, f. 5–5'.

¹³ NK 2 iz 1284–8, f. 43'.

¹⁴ Ko se moje hčerke omožijo, naj tedaj omenjeno imetje preide na mojega sina Artuika.

preživeli od staršev, kolikor pokojni za svoj del premoženja ni v testamentu določil drugega varuha.¹⁵ Če ostanejo otroci brez obeh staršev, jim tutorja določi podestat.¹⁶ Varuhi so dolžni v 30 dneh popisati premoženje otrok, nato pa morajo skrbeti, da to premoženje, če ni določeno drugače, ostaja nespremenjeno brez dobičkov in izgub.¹⁷ Ne glede na to, ali gre za fanta ali za dekle, otrok pod skrbništvom ne sme brez dovoljenja tutorja odtujiti dela premoženja. Dekle se sicer sme poročiti z 12, fant s 14 leti in v zakon prinesiti svoje imetje. Tudi oporoko smeta napisati, za odtujitev premoženja brez dovoljenja podestata pa mora osirotelo dekle počakati še tri, fant pa še štiri leta.¹⁸

Dejstvo, da v nekem oziru fant s 14 leti velja za odraslega, potrjuje tudi »sacramentum sequiti«, prisega zvestobe, ki so jo moški potomci članov velikega sveta (pri čemer je štel tudi potomstvo po materinem očetu¹⁹) morali v tej starosti izreči podestatu.²⁰ Od deklet česa takega niso pričakovali, kar že samo po sebi kaže na razlikovanje obeh spolov po javnopravni vlogi, ki jima je poslej v družbi dodeljena.

Odrasle žene, ki jih srečujemo v virih, so samske, poročene in vdove. Za preučevanje večje ali manjše pomembnosti, ki so jo moški ali ženske v družbi uživali, so zanimiv vir poimenovanja Pirančanov, ki so pogosto označeni s sorodstvenimi vezmi do svojih bližnjih. Samske ženske se običajno imenujejo po očetu,²¹ poročene po svojem možu,²² vdove po pokojnem možu.²³ Tudi moški se ne glede na stan pogosto imenujejo po očetu,²⁴ čeprav srečujemo tudi primere, ko se moški potomci imenujejo po materah,²⁵ babicah²⁶ in celo taščah.²⁷ Kadar se imenujejo sinovi po materah, gre pogosto za primere, ko jim je oče že umrl. Posebej zanimivi pa so slučajji, ko so moški poimenovani po svojih ženah.²⁸ Tak primer večkrat nastopi, če je mož doseljenec od drugod, žena pa domačinka; to pa ni vedno nujno, saj srečamo tudi slučaje, ko sta tujca oba, pa se mož vseeno imenuje po ženi.²⁹ Primeri, ko okolica kot razpoznavni znak k moževemu imenu dodaja ženino, gotovo pričajo, da v teh slučajih vloga žene ni podrejena.

Položaj žene v zakonu nam osvetli preučevanje odnosa obeh zakoncev do skupnega premoženja. Pred obredom sklenitve zakonske zveze so se običajno starši, lahko pa tudi drugi bližnji sorodniki bodočih mladoporočencev pogodili za višino dote, ki naj bi jo prinesel v zakon kateri od zakoncev.

¹⁵ Omenjeni testament Artuika, sina Alberika de Artuico npr. za tutorja in izvršilca oporoke imenuje pokojnikova starša.

¹⁶ Camillo de Franceschi, Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358, Venezia 1960, knj. 7, pogl. 23, str. 100.

¹⁷ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 25, 24, str. 55–6.

¹⁸ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 26, str. 101.

¹⁹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 1, pogl. 17, str. 34.

²⁰ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 1, pogl. 2, str. 19–21.

²¹ Npr. Maria, filia quondam Mengolini Leonardi Sclavi iz Pirana, instrument iz 8. VI. 1330, VK 2 a iz 1330–1, f. 31'.

²² Npr. domina Blanca, uxor Simoni Dogle iz Umaga, instrument iz 8. I. 1292, NK 8 iz 1292–3, f. 2.

²³ Npr. domina Beatrice, uxor quondam ser Sclavoni Biloni iz Pirana, instrument iz 28. V. 1328, VK 2 1328–9, f. 53.

²⁴ Npr. Zarusus, filius quondam Catarini del Umbrea iz Pirana, instrument iz 15. IV. 1325, VK 1 iz 1325–6, f. 29.

²⁵ Npr. Antonius, filius Bilixance, instrument iz 25. IV. 1290, NK 6 iz 1289–92, listič vstavljen med f. 14' in 15; Georgius calegarius, filius Iacomine iz Pirana, instrument iz 4. III. 1335, VK 4 b iz 1334–5, f. 226.

²⁶ Npr. Dominicus, nepos quondam Milice, instrument iz 1. II. 1291, NK 6 iz 1289–92, f. 45.

²⁷ Npr. Rigucius genero Marine Sclave iz Pirana, instrument iz 17. VI. 1325, VK 1 iz 1325–6, f. 60'.

²⁸ Npr. Tomas, vir Stehanie, instrument iz 9. VI. 1286, NK 1 iz 1282–7/9, f. 71'; Leonardo, vir Beatrice, instrument iz 22. VIII. 1286, NK 3 iz 1284–9, f. 9; Federicus, qui fuit de Friulo, vir Agnexe, instrument iz 20. VII. 1328, VK 2 a iz 1330–1, f. 110; Stephanus Sclavus, vir Čanette, instrument iz 11. VI. 1335, VK 5 iz 1335–6, f. 49.

²⁹ Npr. Adamus Furlanus, maritus Dominice Furlane, instrument iz 1. II. 1331, VK 2 a iz let 1330–1, f. 105.

Take pogodbe v večini primerov sicer res zavezujejo le nevestino stran, niso pa redki primeri, ko tudi ženina mati daje določeno imetje za doto svojega sina.³⁰ V doto so se dajale nepremičnine kakor tudi premičnine, obleka in denar. Za priložnost prihoda v možovo hišo (»pro honoranča pedes scalarum«³¹) se je mož ali njegova stran običajno zavezal ženi kupiti oblačilo (»epitogium«, »tunico«, »mantellum«, »cappo« ali »gonello«). V notarskih in vicedomskih knjigah je najti precej vpisov takih, kakor tudi dotalnih pogodb. Obljuba dote namreč ni veljala, če ni bila zapisana v javnem instrumentu.³² Izjemen primer, ki priča, da dota ni prav vselej obvezna, je dotalna pogodba iz 13. XII 1288; določa namreč, da nevesti ni treba v zakon prinesiti ničesar, od skupno pridobljenega imetja pa bo vsakemu od obeh zakoncev pripadla polovica.³³ Določba o polovici imetja, ki ga zakonca imata ob sklenitvi zakonske zveze ali si ga pridobita v zakonu, se opira na posebno ustanovo, ki v Piranu lahko velja za premoženje zakoncev. To je takozvana »fraterna compania« ali »fraterna societates«, bratska družba. Večkrat je omenjena ob dotalni pogodbi, ko mož ženi obljubi »esse cum ea frater et soror de bonis quod ipse habet« (biti z njo brat in sestra z imetjem, ki ga sam poseduje),³⁴ možno pa je tudi, da se eden od zakoncev odloča zanjo šele po smrti svojega zakonskega partnerja (gl. spodaj). Taka družba povezuje oba zakonca v skupni in enaki lastniški pravici do vsega imetja (vsakemu od obeh pripada polovica), ki ga imata ob sklenitvi zakonske zveze. kakor tudi do tistega, ki si ga pridobita v času skupnega življenja. Sam izraz »fraterna societates«, ki predstavlja odnos zakoncev do skupnega premoženja z nazivi »brat«, »sestra«, pa omogoča sklepanje tudi nazaj: na enake lastniške pravice bratov in sestra do skupnega premoženja.

Da je v zakonu žena ohranila precejšnjo samostojnost glede soupravljanja premoženja, ki ga posedujeta z možem, priča precej zapisov. O tem, da premoženje ni enostavna celota, s katero upravlja le eden od zakoncev, pričajo primeri, ko žena jamči za moža,³⁵ saj bi bilo sicer njeno poroštvo za upnika brez vrednosti, dalje tisti, ko žena daje dovoljenje možu za prodajo dela premoženja, da bi se iz izkupička plačali njegovi dolгови; mož ji je v takih slučajih dolžan nadoknaditi škodo s tem, da ji da v zameno del svojega imetja.³⁶ Kolikšen del premoženja, ki ga mož porabi za izplačilo lastnih dolgov, pripada ženi, omenja instrument iz 22. II. 1338, kjer žena zahteva in dobi odškodnino za dva vinograda, ki sta do polovice pripadala njej »virtute matrimonii initi ad usu provincie Istrie, que appellatur frater et soror«.³⁷ Primeri, ko je mož dolžan povrniti ženi vrednost polovice dolga³⁸ ali pa je žena dolžna povrniti možu vrednost polovice dolga,³⁹ pomenijo, da je bila zadolžitev sklenjena v imenu obeh zakoncev, pri čemer je bil v prvem slučaju dolg vrnjen iz ženinine, v drugem pa iz moževe imovine. Za samostojnost ženininega nastopanja v razmerju do moža je zanimiv tudi primer družbe z živino (»socide«), ki jo skleneta zakonca skupaj, ki pa določa, da se

³⁰ Tak je npr. vpis o doti, ki jo daje svojemu sinu vdova domina Verera, iz 16. VIII. 1289, NK 6 iz 1289—92, f. 7—8.

³¹ Prim. instrument iz 22. XI. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 104'.

³² Camillo de Franceschi, n. d., knj. 8, pogl. 25, str. 115.

³³ NK 2 iz 1284—8, f. 54'.

³⁴ Npr. instrument iz 15. VII. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 68—8'; dalje instrument iz 5. XI. 1292, NK 6 iz 1289—92, f. 75—5'.

³⁵ Npr. instrument iz 14. IV. 1285, NK 2 iz 1284—8, f. 11'; dalje instrument iz 29. IX. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 126—7.

³⁶ Npr. instrument iz 21. I. 1329, VK 2 iz 1328—9, f. 208.

³⁷ »zaradi zakona, sklenjenega po običaju dežele Istre, ki se imenuje brat in sestra«, VK 7 iz 1337—8, f. 187.

³⁸ Npr. instrument iz 19. I. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 43'; dalje instrument iz 27. I. 1329, VK 2 iz 1328—9, f. 214.

³⁹ Npr. instrument iz 24. I. 1337, VK 6 iz 1336—7, f. 194—4'.

dobiček deli mednju na polovico,⁴⁰ primer, ko si mož izposoja in se zadolžuje pri lastni ženi,⁴¹ kakor tudi tisti, ko žena na dražbi kupi možev vinograd.⁴²

Zanimivo je preučevanje statutarnih določb glede upravljanja imetja s strani obeh zakoncev. Tu mož nikakor ni povsem samostojen. Statut določa, da mora mož, ki se zadolži brez soglasja žene in ne da bi ona položila roko na listino,⁴³ plačati dolg iz lastne imovine. Naslednje določilo statuta prepoveduje zadolževanje žena brez soglasja podestata.⁴⁴ Statut iz leta 1307 zahteva poleg tega še soglasje dveh ali treh ženinih sorodnikov,⁴⁵ kar pa statut iz leta 1332 opušča.⁴⁶ Pri teh odredbah gre za »securitas«, varnostno odredbo, ki skuša zaščititi ženino premoženje pred možem, hkrati pa ženo tudi omejuje v samostojnem nastopanju v poslovnem življenju.⁴⁷ Statut skuša zaščititi ženo in njeno premoženje pred moževim »vplivom« tudi pri pisanju testamenta. Določa namreč, da ženin testament, kolikor je napisan za življenja moža, velja le, če je bil zapisan pred enim od njenih najbližjih ali pred podestatovim pooblaščenecem. Dejstvo, da je bilo potrebno v statut vnesti tovrstne odredbe, gotovo priča, da je mož marsikdaj poskušal ženo s silo oškodovati. Statut določa, da sme mož svobodno, brez ugovaranja žene, zapustiti konje in orožje, žena pa obleke in pasove.⁴⁸ Medtem ko statut iz leta 1307 v toliki meri ščiti koristi ženine strani, da onemogoča ženi, ki umre brez potomcev, zapustiti možu prek polovice svoje dote,⁴⁹ pa je bila ta omejitev v statutu iz leta 1332 odpravljena in sme žena brez potomcev poslej možu zapustiti celotno doto.⁵⁰

Če se je za življenja obeh zakoncev bratska družba moža in žene konkretno manj omenjala, pa pogosto srečujemo odločitve v zvezi z njo v testamentih. Tudi to ima svoj vzrok v statutu, ki določa, da mora ovdoveli zakonec v enem mesecu po smrti moža oz. žene izbrati, ali hoče biti s preminulim v bratski družbi po običaju piranske zemlje in po obliki instrumentov, sklenjenih izmenoma med njima.⁵¹ Če se preživeli odloči »esse frater et soror vel soror et frater« za imetje, pridobljeno od poroke v času skupnega življenja s pokojnim, se vsak dolg umrlega plačuje iz premoženja, ki je bilo v bratski družbi. Če preživeli to odkloni, potem je vse imetje, pridobljeno v času skupnega življenja, proglašeno za last umrlega in se deli po določilih njegovega testamenta. Če žena umre pred možem, se mora pred smrtjo odločiti, ali želi biti z možem v bratski družbi,⁵² kar spet ščiti ženine pravice glede razpolaganja z imetjem. V virih srečujemo primere testamentov, ki zapuščajo imetje s pogojem, da bo vsak od zakonskih partnerjev obdržal svojo doto:⁵³ določilo o doti včasih velja le za preživelega zakonca.⁵⁴ Viri izpričujejo tudi odpovedi vdov dolgovom in dobičkom, ki so jih od poroke

⁴⁰ Instrument iz 10. VI. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 33.

⁴¹ Instrument iz 16. VI. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 39^a.

⁴² Instrument iz 29. IV. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 19.

⁴³ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 5, pogl. 18, str. 73: »si ... uxor eius non posuerit manum in carta«.

⁴⁴ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 5, pogl. 19, str. 74.

⁴⁵ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 5, pogl. 19, str. 74; prim. instrument iz 15. I. 1331, ko žena s soglasjem sorodnikov proda vinograd za izplačilo moževih dolgov, seveda pa dobi zato pravico, da si to vsoto vzame iz njunega skupnega imetja, VK 2 a, iz 1330—1, f. 94.

⁴⁶ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 5, pogl. 19, str. 167.

⁴⁷ O tem priča sodni spor o oddaji »hostarie« v najem: Ricotus jo je sprejel od občine, a jo dal nato dalje Algeriji, ženi Guillelmi hosterii. Tu je nedvoumno omenjeno, da se ona brez dovoljenja podestata ne bi smela zadolžiti niti prevzeti najema hosterie: instrument iz 7. IX. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 119.

⁴⁸ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 9, str. 95.

⁴⁹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 10, str. 96.

⁵⁰ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 10, str. 168.

⁵¹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 12, str. 96.

⁵² Et si mulier moritur ante virum suum, elligat partem si esse vult cum viro in fraterna societate ... ante quam decedat de hac vita (gl. op. 51).

⁵³ Prim. testament Margarie, uxoris Valtrami, qui dicitur. Força iz 20. VII. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 69^a.

⁵⁴ Npr. testament Petri, filii quondam Petri Plax iz 1. VII. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 66^a.

do smrti pridobili njihovi možje, ter izjave, da želijo ohraniti le polovico skupnega premoženja, ki sta ga zakonca imela ob sklenitvi zakonske zveze.⁵⁵

Žena nastopa ob otrocih kot dedinja po možu, pogosto se premoženje otrok, ki umro brez dedičev, vrne k njej.⁵⁶ Pač pa kaže drugačno sliko že prej omenjeni testament Artuika, sina Alberika de Artuico, ki določa, da otroci in žena dedujejo po četrt imetja, Artuikova starša pa pol. Delež otroka, ki umre pred polnoletnostjo, pripade ostalim otrokom, če pa pomro vsi, pripade vse njihovo imetje starima staršema, ki sta tudi varuha otrok in izvršilca oporoke.

Že omenjena statutarna odredba o zadolževanju žena velja seveda tudi za vdove in samske ženske; glede pisanja testamentov pa zanje ne srečamo kakih posebnih omejitev verjetno zato, ker se njihovo sorodstvo ni čutilo ogroženo v svojih pretenzijah na njihovo dediščino. Vdove so se lahko vnovič poročile; tako je npr. Galdruda, žena čevljarja Dominika Zorcella, vdova po Guidu Scorgni,⁵⁷ pa Marcelina, žena Marka, sina pokojnega Adalgerija Tagliacoço iz Pirana, vdova po piranskem notarju Penciju Terisii⁵⁸ ipd.

Statusne razlike med ženami iz Pirana in okolice pregledani piranski viri le skopo nakazujejo. Večina žena ob svojem imenu nima dodatnih vzdevkov, ki bi pričali o premoženjski ali družbeni diferenciaciji. Precej pa jih vendar nosi pred imenom vzdevek »domina« (gospa).⁵⁹ Ob imenu žene piranskega podestata je notar pripisal vzdevek »nobilis domina domina«.⁶⁰

Namig na najnižji sloj in ostanke nesvobode nam daje statut s prepo-vedjo prodaje kristjana ali kristjanke brez dovoljenja podestata,⁶¹ kar nakazuje možnost prodaje nekristjanov, v primeru podestatove soglasnosti pa celo kristjanov. Prisotnost nesvobodnega sloja v praksi potrjuje primer, ko mati-vdova s sinovoma ob soglasju obeh snah osvobodi deklo Dominiko in hlapca Iohanesa in njune sinove »ab omni vinculo servituti« (vsake vezi podložnosti)⁶² in omemba ženske, ki je »servicialis« Garoffola Goyne.⁶³

Med obe omenjeni skrajnosti bi lahko uvrstili ostale vloge, v katerih so nastopale Pirančanke po pričevanju pregledanih virov iz 13. in prve polovice 14. stoletja. Sem bi lahko šteli redovnice,⁶⁴ pekarice,⁶⁵ o katerih vsebuje posebno odredbo tudi statut. Ta namreč poleg drugih določil o pekovskem poklicu zahteva, da pečejo v Piranu kruh za prodajo le pekarice, ki jih določijo podestat in njegovi sodniki.⁶⁶ Posredno je imenovana tudi možnost, da ženske sprejemajo v najem hostarijo.⁶⁷

Sodelovanje žena v gospodarstvu je problem, ki smo ga načeli že z zgornjo poklicno strukturo, v kateri so v pregledanih virih nastopale piranske žene. Pirančanke so sicer največkrat omenjene v zadolžnicah, kjer se ena stran obvezuje drugi v določenem roku vrniti neko vsoto, ki je bila prejeta

⁵⁵ Npr. instrument iz 18. IX. 1330, instrument iz 7. XII. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 58', 78'.

⁵⁶ Prim. testament Marci Rubel iz 27. IX. 1288, NK 2 iz 1284—8, f. 49'—50'.

⁵⁷ Instrument iz 10. VI. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 66'.

⁵⁸ Instrument iz 22. I. 1336, VK 5, 1335—6, f. 150—50'.

⁵⁹ Npr. domina Asuenxa, filia Adalgerii Rufi, instrument iz 16. VIII. 1289, NK 6 iz 1289—92, f. 7; domina Auxelenda, uxor Alberici notarii iz Pirana, instrument iz 16. VIII. 1328, VK 2 iz 1328—9, 109'; dona Beatrice, uxor quondam domini Slavoni Biloni, VK 2 iz 1328—9, f. 53.

⁶⁰ Instrument iz 20. III. 1339, VK 8 iz 1338—40, f. 152'.

⁶¹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 4, pogl. 1, str. 60.

⁶² Instrument iz 15. XI. 1286, NK 2 iz 1284—8, f. 39.

⁶³ Instrument iz 5. XII. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 77'.

⁶⁴ Npr. domina Perera monaca v instrumentu iz 4. IX. 1289, NK 6 iz 1289—92, f. 99'; Sperança here-mita v instrumentu iz 1. II. 1338 iz let 1337—8, f. 179'.

⁶⁵ V instrumentu iz 15. VI. 1284 sta omenjeni vdova Iema quondam Almerici Cresencii in njena hči Čaneta, ki prevzmeta četrtino pancogollarie, NK 2 iz 1284—8, f. 1; instrument iz 8. VII. 1290 omenja pekarico Marofu quondam Bardi, NK 6 iz 1289—92, f. 27; v instrumentu iz 19. VII. 1290 nastopata mož in žena, Tomadus Gisle in Odolaxa, ki se udinjata za peka, NK 6 iz 1289—92, f. 29; v instrumentu iz 8. X. 1336 srečamo Catarino fornario, VK 6 iz 1336—7, f. 158.

⁶⁶ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 8, pogl. 27, str. 115.

⁶⁷ Z omenjeni primer Algerije, ki se je protipravno zadolžila in vzela v najem hostario, instrument iz 7. IX. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 119.

na posodo; za takimi omembami nekoliko zaostajajo tiste, kjer žene nastopajo v zvezi s kreditno trgovino. Predmet kreditne trgovine, v kateri sem v tem času zasledila sodelovanje žena, so žito (pšenica, rž, proso, sirek), bob, vino, olje, sol, kože, tkanine (barhant, sukno, platno) ipd.

Pogosto trgujejo s takozvanim »vinum viaticum«, vinom, ki ga odjemalec prodaja v drugih krajih, po povratku pa ženam izplača vnaprej dogovorjeno vsoto. Žene so imele možnost vložiti kapital za določen čas v trgovanje; v določenem roku jim je partner vrnil kapital s polovico dobička.⁶⁸ Redki so vpisi zadolžnic ženskam kot upnicam za barke.⁶⁹ Tudi sledovi aktivnega poseganja v obrt so zelo skromni: primera Blanče, žene pokojnega Rainerija iz Pirana, ki naroči Marinu, sinu pokojnega Mingha de Portullis, da ji prinese doge in dele za dno pri izdelavi sodov,⁷⁰ sta prava redkost. Pogostejše so žene omenjene v zvezi s solinami: nastopajo kot kupci solin,⁷¹ omenjene so kot lastnice solin,⁷² kot družabnice pri solinah;⁷³ soline lahko oddajajo v najem »ad medietatem«, pri čemer jim pripade polovica pridobljene soli.⁷⁴ Nastopajo tudi kot lastnice delov »piscarie«, kjer so ribiči lovili ribe.⁷⁵

Pirančanke se pojavljajo pri kupčevanju z nepremičninami kot kupci⁷⁶ in kot prodajalke.⁷⁷ Poročene žene so udeležene pri prodaji nepremičnin skoraj redno v zvezi s svojimi možmi,⁷⁸ pogosto pa možje kar sami prodajajo nepremičnine v svojem in v imenu svojih žena;⁷⁹ če z nepremičninami trgujejo poročene žene same, delajo to v glavnem po volji svojih mož, včasih pa tudi sorodnikov.⁸⁰ Žene so dajale⁸¹ in jemale⁸² v najem hiše ter sprejemale desetine hiš za 29 let v liberalični zakup;⁸³ lahko so najemale vinograde in jih obdelovale »ad medietatem«, na takozvani spolovinarski način, pri katerem jim je pripadlo pol letnega pridelka.⁸⁴ Skupaj z možem,⁸⁵ vdove pa lahko tudi samostojno,⁸⁶ so bile udeležene pri pogodbah o socidi, družbi z živino, ki traja nekaj let in v kateri ena stran investira živino, druga pa zanjo skrbi; načini sprotne in končne delitve naturalnih dobrin kakor tudi živega prirastka so lahko različni.

Pri nastopanju žena v gospodarstvu je treba omeniti, da glede na delež po stanu v virih največkrat nastopajo vdove, mnogo manjkrat pa po-

⁶⁸ Iz 29. I. 1331 je primer, ko domina Almerigota, žena pokojnega ser Lappi Peroni iz Firenc, daje Pirančanu Franciscu Zucharinu 300 liber malih denarjev za dve leti, da bo s tem trgoval na piranskem območju, potem pa ji vrnil kapital in polovico dobička ali škode, VK 2 a iz 1330—1, f. 100.

⁶⁹ Npr. instrument iz 31. VII. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 50; dalje instrument iz 20. XI. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 102.

⁷⁰ Prvi je iz 29. XI. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 155', drugi pa iz 14. VI. 1337, VK 7 iz 1337—8, f. 66.

⁷¹ Npr. instrument iz 9. V. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 22.

⁷² Npr. instrument iz 13. II. 1326, VK 1325—6, f. 152; ženske lastnice solin nastopajo še v instrumentih iz 6. XII. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 182; dalje iz 21. IV. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 30'.

⁷³ Npr. instrument iz 22. IV. 1290, NK 6 iz 1289—92, f. 21'; dalje tistega iz 13. I. 1326, VK 1 iz 1325—6, f. 141'.

⁷⁴ Tovrstne pogodbe so naslednje: 12. IV. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 28'; 18. IV. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 29'; 20. V. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 48; 26. V. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 50.

⁷⁵ Prim. podatek iz 23. I. 1287, NK 3 iz 1284—9, f. 9.

⁷⁶ Tak je instrument iz 10. I. 1287, NK 2 iz 1284—8, f. 42'.

⁷⁷ Žena v taki vlogi nastopa v instrumentu iz 8. IV. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 55.

⁷⁸ Npr. Aldigarda, uxor Ingaldei, filii quondam domini Siluestri, ki v takem instrumentu nastopi 12. VI. 1288, NK 2 iz 1284—8, f. 27'.

⁷⁹ V instrumentu iz 21. XI. 1288 npr. mož prodaja del vinograda, ki pripada njemu in ženi, NK 2 iz 1284—8, f. 52'—3.

⁸⁰ Žena prodaja svoje premoženje in nepremičnine z odobritvijo svojega moža npr. 15. X. 1288, NK 2 iz 1284—8, f. 50—50', z odobritvijo svojih sorodnikov pa prodaja poročena žena svoj del vinograda v instrumentu iz 15. I. 1331, VK 2 a iz 1330—1, f. 94.

⁸¹ Npr. instrument iz 4. VIII. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 81'.

⁸² Npr. instrument iz 10. III. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 5'.

⁸³ Barbora uxor quondam Pelegrini de Viglia npr. 22. V. 1328 sprejme na ta način v zakup desetino hiše od svojega sina, VK 2 iz 1328—9, f. 57.

⁸⁴ Prim. instrument iz 13. IV. 1291, NK 7 iz 1291, f. 8.

⁸⁵ Npr. instrument iz 26. III. 1285, NK 2 iz 1284—8, f. 11; dalje tisti iz 13. III. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 3.

⁸⁶ Taka je npr. pogodba iz 10. VIII. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 82; dalje tista iz 6. X. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 80.

ročene žene, za katere so verjetno poslovne zadeve opravljali njihovi zakonski partnerji. Le-te so žene pogosto tudi uradno imenovala za svoje zastopnike,⁸⁷ čeprav je (seveda redkeje) lahko vloga tudi zamenjana: da žene nastopajo kot prokuratorke svojih mož.⁸⁸ Precej je tudi primerov skupnih nastopov obeh zakoncev.

Področji, ki sta v pregledanih virih zastopani z največjim številom instrumentov, sta denarni posli (zadolžnice) in kreditna trgovina. Medtem ko so za nekatera leta v obravnavanem obdobju viri ohranjeni v zelo skromnem številu, pa so sorazmerno bogato in enakomerno porazdeljeni skozi vse leto v letih 1284, 1325 in 1336. Če osredotočimo svoje opazovanje na ta tri leta, nam strukturo oseb, ki se pojavljajo v denarnih poslih in kreditni trgovini, kaže tabela I.

Kot je razvidno iz nje, se v virih daleč največkrat pojavljajo moški sami, medtem ko neporočene ženske nastopajo večkrat kot zakonski pari in poročene ženske. Razlika med številom oseb, ki se pojavljajo v virih, in številom njihovih nastopov nastaja zato, ker nekatere osebe nastopajo v vlogi upnikov oz. dolžnikov po večkrat. Medtem ko število žena, ki se udeležujejo kot upniki oz. prodajalci na kredit po omenjenih treh letih procentualno narašča, pa odstotek žena, ki si izposojajo ali kupujejo na kredit, niha. K rubriki moških upnikov oz. prodajalcev na kredit je treba pri letu 1284 omeniti, da se v več kot polovici primerov (kar 256-krat) pojavlja en sam človek, Martinus Lugnanus iz Caorla; podobno vlogo ima kot upnik leta 1325 Johannes, sin Cursija iz Firenc,⁸⁹ ki se pojavlja v virih, zajetih v tabelo, kar 419-krat. Zneski, za katere se zadolžujejo ali jih posojajo žene samostojno, ne odstopajo navzdol od povprečja pretežne višine posojil oz. dolgov moških.

Tudi pri trgovini z nepremičninami se kot kupci in prodajalci največkrat udeležujejo moški, število nastopov neporočenih žena je le malo večje od števila nastopov zakonskih parov, poročene žene pa so spet na zadnjem mestu. Ta razmerja prikazuje tabela II, po kateri je razvidno, da delež žena kot prodajalcev in kot kupcev nepremičnin po pregledanih treh letih raste.

Glede pravnega položaja žena lahko ugotovimo, da se je vdova kot poročena žena lahko pojavljala pred sodiščem, kjer je razsodba včasih padla v njeno,⁹⁰ včasih pa v korist nasprotne strani.⁹¹ Da je žena pred sodiščem lahko nastopala v vlogi tožiteljice kakor tudi obtoženke priča primer dveh žensk, ki se pravdata pred sodiščem 31. I. 1337.⁹² Žene za urejanje svojih pravnih zadev pogosto imenujejo zastopnike (prokuratorje), čeprav niso redki primeri, ko tudi same za druge prevzamejo tako vlogo.⁹³ Ilustracija za ženin pravni položaj so tudi njeni nastopi v vlogi tutorke, varuške otrok. Piranski statut določa,⁹⁴ naj bi v načelu veljalo pravilo, da je tutor otrok preživeli od staršev, če pokojni ni s testamentom določil drugače. Za mater — varuško otrok — ta člen predvideva še dodatno omejitev: varuštvo sme imeti »donec caste vixerit viduata« (dokler bo zdržno živela kot vdova), sicer podestat določi primernejšega skrbnika. Našla sem celo primer, ko je

⁸⁷ Prim. instrument iz 11. IV. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 27'.

⁸⁸ Prim. instrument iz 15. VI. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 57.

⁸⁹ Prim. Janez Peršič, Florentinec Franciscus Benzini, bankir v Piranu (1338—1348), Kronika 23, 1975, 141; isti, Družina florentinskih bankirjev Soldanieri in Piran, Kronika 25, 1977, 12.

⁹⁰ Npr. instrument iz 18. XI. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 156'.

⁹¹ Npr. vpis iz 9. X. 1334, VK 4 b iz 1334—5, f. 163.

⁹² To sta domina Clara, uxor Ambrosii Dominici Paiarii in domina Garofola, uxor quondam Vitali Lupi iz Pirana, VK 6 iz 1336—7, f. 191.

⁹³ Prim. naslednje instrumente: iz 4. IX. 1289, NK 6 iz 1289—92, f. 9—9'; iz 8. V. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 44'; iz 10. VIII. 1339, VK 8 iz 1338—40, f. 191.

⁹⁴ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 23, str. 100.

očetov testament očitno določil za varuha stara starša in je šele sodišče odločilo, naj za otroka do starosti dveh let skrbi njegova mati; tej je za hrano in stroške dosojena odškodnina iz deklidnega imetja.⁹⁵ Ta primer pa je dokaj izjemen, saj so sicer žene v večini primerov v testamentih določene za tutorke otrok in (so)izvrševalke (komisarke) oporok.

Ženine pravice pri razpolaganju s premoženjem, ki tudi prikazujejo njen pravni položaj, smo si ogledali že prej.

Bistvene značilnosti glede položaja žena ostajajo nespremenjene tudi, ko se žene postarajo. V virih srečujemo matere, ki so preživele svoje otroke in so omenjene kot komisarke njihovih testamentov in tutorke vnukov.⁹⁶ Starejše žene so gotovo v precejšnji meri zastopane tudi med tistimi, ki so pisale oporoke. Starši poročenih otrok so včasih za svoje nadaljnje življenje poskrbeli na dokaj svojstven način: Leonardus Scaculla se je npr. dosmrtno udingal pri svojem zetu in hčeri; zavezal se je, da bo njegovo imetje po smrti pripadlo njima, razen vsote 10 soldov velikih denarjev, ki jih sme svobodno zapustiti.⁹⁷ Če so na ta način postopali moški, ki so še lahko delali, pa je spet drugačen primer domine Blance, žene Simona Dogle iz Umaga, ki daje za dve leti vnuku v obdelavo svoje vinograde, za povračilo pa želi od njega hrano in obleko.⁹⁸

Skrb za starše, ki ne bi mogli primerno živeti, kaže tudi statut, ki nalaga sinovom in hčeram dolžnost, da jih v takem primeru podpro.⁹⁹

Za zaključek nam preostaja še primerjava položaja žena v Dubrovniku (kot ga izpričuje omenjena razprava) in v Piranu.

Oglejmo si področje zakona in položaja obeh partnerjev v njem. Najprej naj poudarimo, da piranski statut ne vsebuje nobene tako patriarhalne odredbe kot dubrovniški, namreč da mora biti žena možu podrejena.¹⁰⁰ Res je po pravilu dota pogoj za sklepanje zakona v srednjeveški družbi; zdi pa se, da v Piranu zaradi posebne ustanove »bratske družbe«, ki jo lahko skleneta zakonca za svoje premoženje in po kateri jima skupaj pripada pravica do vsega skupnega imetja, to v izjemnih primerih ni nujno. Tak je npr. že prej omenjeni primer dotalne pogodbe iz 13. XII. 1288. Dubrovnik ustanove bratske družbe za zakonca ne pozna, pač pa pozna drugačno bratsko družbo; ta povezuje osirotele brate, ki imajo skupno, nerazdeljeno premoženje, dokler vsi ne odrastejo. V tako družbo se v določenih primerih lahko vključi tudi dota žene katerega od bratov, kot član pa vdova po umrlem bratu.¹⁰¹ Po omenjeni razpravi ni videti, da bi kdaj v zakon prinesel doto tudi ženin, kar v Piranu ni redek pojav (gl. zgoraj). Obleko, ki jo prinese nevesta v zakon, je v Dubrovniku plačevala njena stran, v Piranu pa je bil po uobičajenem »pedescalu« tudi ženin dolžan kupiti nevesti oblačilo v vrednosti, določeni s pogodbom.

⁹⁵ Gre za vpis iz 3. VII. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 79'.

⁹⁶ Prim. instrumenta iz 31. X. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 108; iz 20. X. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 141.

⁹⁷ Instrument iz 25. IX. 1311, NK 13 iz 1301—17, 1298—1301, f. 47'—8; ob tem naj omenimo, da leta 1304 velja star (83 l) žita 14 grošev, leta 1311 pa urna (70—100 oz. 64—161 l) vina 18 in pol groša, pri čemer je en sold velikih denarjev (po NK 4 med leti 1284 in 1289) znašal 12 grošev. Za omenjeni merski enoti gl.: Sergij Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero, Zgodovinski časopis 1954, 41, 52.

⁹⁸ Vpis iz 8. I. 1292, NK 8 iz 1292—3, f. 2.

⁹⁹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 6, pogl. 33, str. 91.

¹⁰⁰ Dušanka Dinić-Knežević, Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku, SANU, Posebna izdanja, knj. 469, Beograd 1974, 103.

¹⁰¹ Valtazar Bogišić — Constantin Jireček, Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium IX, Zagreb 1904, knj. 4, pogl. 52, 53, 54, str. 100—01; Dušanka Dinić-Knežević, n. d. 115; poleg prenekaterih, ki omenjajo, da je premoženje v zakonu skupno last obeh zakoncev, sem ob pregledu objavljenih statutih raznih istrskih mest našla na konkretno omenbo bratske družbe med možem in ženo še pri Bujah (Mirko Zjačić, Sačuvani fragment starog statuta općine Buje iz 1412. godine, Jadranski zbornik, Prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja

Glede razpolaganja s premoženjem v zakonu piranski statut ne vsebuje kakega odlomka o oblasti moža nad ženino doto, v Dubrovniku pa je bila ženina dota na voljo možu, da je z njo počel, kar je hotel,¹⁰² ni pa je smel zmanjšati ali porabiti.¹⁰³ Za Piran tudi nisem našla določil, da žena ne bi mogla brez dovoljenja moža razpolagati z lastno doto, v Dubrovniku pa je celo za odtujitev nakita potrebovala soglasje soproga.¹⁰⁴ Ženinih nepremičnin v Dubrovniku mož ni smel odtujevati brez njenega pristanka, pa tudi sama jih ni smela prodati ali zamenjati brez dovoljenja moža; to dovoljenje je poleg odobritve velikega sveta pogoj za tako transakcijo.¹⁰⁵

Tudi v Piranu mož z ženinimi nepremičninami ni smel svobodno razpolagati. O tem, da je imela ženina beseda vendarle precejšnjo težo, pričajo pristanki žena, da se lahko proda del njihovega imetja za izplačilo dolgov njihovih mož. Na to kažejo tudi poravnave mož, ki ženam vračajo škodo, ki so jo utrpeli ob takih posegih v svoje premoženje. Za razliko od Dubrovnika so imeli v Piranu ženinini sorodniki večjo vlogo in nadzor nad njenim imetjem kot njen mož. Oni so bedeli nad njenim poslovanjem in v skladu z določili statuta posegali vanj (gl. zgoraj). Piranski odlok, da se sme žena zadolžiti le s soglasjem podestata in dveh ali treh sorodnikov (gl. zgoraj) spominja na dubrovniško določilo, da sme žena izplačati možev dolg iz svoje dote le ob odobritvi kneza in velikega sveta.¹⁰⁶ Nastopanje žene kot poroka za moža in primeri, ko se zadolžuje skupaj z njim tudi pričajo, da je njena beseda imela za upnika določeno vrednost. Poročena žena se v Piranu tako kot v Dubrovniku pogosto poslovno udeleži s soglasjem (*»verbo et voluntate«*) svojega moža, vendar pa to ni pravilo in take zahteve ne postavlja nobena odredba statuta. Ta celo poskuša ženino imetje zaščititi pred moževim vplivom s poudarjanjem vloge sorodnikov pri njenih odločitvah, ki zadevajo njeno premoženje. Tudi že prej omenjeni primeri samostojnega poslovanja poročenih žena pričajo, da vloge piranske žene v odnosu do moža v zakonu ne gre podcenjevati.

Dejstvo, da Dubrovnik ne pozna bratske družbe zakoncev, se odraža tudi pri oporokah, kjer so razvidne opazne razlike s Piranom. Pogoj za upo-

i Gorskog Kotara VII, Rijeka—Pula 1969, pogl. 77, str. 402—3, pogl. 78, str. 403), Buzetu (Mirko Zjačić, Statut buzetske občine, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci VIII—IX, Rijeka 1963—4, pogl. 86, str. 130), Dvigradu (Mirko Zjačić, Dvigradski statut, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci VI—VII, Rijeka 1961—2, pogl. 71, str. 259—60), Grožnjanu (Danilo Klen, »Statut Grožnjana«, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci VIII—IX, Rijeka 1963—4, knj. 2, pogl. 34, str. 226), Izoli (Luigi Morteani, Isola ed i suoi statuti. Gli statuti d'Isola, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria IV, Parenzo 1888, knj. 2, pogl. 2, str. 386—7, knj. 2, pogl. 6, str. 388, knj. 2, pogl. 8, str. 389, knj. 2, pogl. 15, str. 390), Kopru (Statuta Iustinopolis metropolis Istriae, Venetiis 1668, knj. 2, pogl. 68, str. 53, knj. 2, pogl. 69, str. 53—4), Motovunu (Luigi Morteani, Storia di Montona; con Appendice e Documenti, Archeografo Triestino n. v. XX, 1895, pogl. 210, str. 60), Novigradu (Luigi Parentin, Statuti di Cittanova, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, n. v. XIV, Venezia 1966, knj. 1, pogl. 24, str. 154—5, knj. 5, pogl. 18, str. 181—2), Opatlju (Giovanni Vesnaver, Notizie storiche del Castello di Portole nell'Istria, Statuto Municipale di Portole, Archeografo Triestino, n. v. XI, 1885, pogl. 91, str. 164—5), Poreču (/Pietro Kandier/, Statuti Municipali della città di Parenzo nell'Istria, Atti istriani editi per cura della Direzione del Museo di Antichità tergestine II, Tergeste 1846, knj. 2, pogl. 68, str. 59, knj. 2, pogl. 81, str. 67—9, knj. 3, pogl. 8, str. 88—9, knj. 3, pogl. 88, str. 122), Puli (Bernardo Benussi, Statuto del Comune di Pola, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria XXVII, Parenzo 1911, knj. 5, pogl. 4, str. 306), Svetem Lovreču Pazenatičkem (Jakov Jelinčić, Statut Svetog Lovreča Pazenatičkog sa posebnim osvrtom na jezične karakteristike, Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu XVIII, Rijeka 1973, knj. 2, pogl. 39, str. 109), Umagu (Bernardo Benussi, Lo Statuto del Comune di Umago, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria VIII, Parenzo 1892, knj. 3, pogl. 45, str. 286), Vodnjanu (Giovanni Radossi, »Tavola del Statuto del Comun di Dignano«, Atti — Centro di ricerche storiche — Rovigno I, Trieste 1970, knj. 1, pogl. 14, str. 69—70, knj. 2, pogl. 2, str. 85). Literaturu o istrskom zakonu gl. pri Lujo Margetić, Brak na istarski način, Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu XV, Rijeka 1970, 279—308. Treba je pripomniti, da obstoje bratske družbe sam po sebi še ne zagotavljajo ženi tudi pravice do upravljanja imetja: statut namreč lahko pooblašča moža za upravo skupnega imetja (kar pa v Piranu ni slučaj) in zahteva za ženino poslovanje soglasje moža. V takih primerih je seveda samostojnost poslovanja žene otkrjena, pomen njene vloge v zakonu pa zmanjšan.

¹⁰² Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 103.

¹⁰³ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 43.

¹⁰⁴ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 78, 103.

¹⁰⁵ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 38.

¹⁰⁶ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 27—8.

števaje testamenta v Piranu je odločitev preživelega zakonca, da želi zadržati le del imetja, ki sta ga imela s pokojnim ob sklenitvi zakonske zveze. Načelo, ki se uveljavlja v dubrovniških testamentih, da je treba ženi po smrti moža najprej izplačati njeno doto in da sme uživati vso moževo zapuščino le v primeru, da ostane vdova,¹⁰⁷ v Piranu ni niti običajno v določilih oporok niti ni omenjeno v piranskem statutu. V Dubrovniku sme tudi mož-vdovec posedovati ženino doto le, dokler se ne poroči znova,¹⁰⁸ medtem ko v Piranu tovrstnih omejitev nisem našla. Piranski statut iz 1307 dovoljuje, da žena zapusti možu le premoženje v vrednosti polovice svoje dote, celotno doto pa mu sme zapustiti po statutu iz 1332. Določilo tega, drugega statuta hkrati kaže na razliko z Dubrovnikom, kjer mora žena, ki je brez otrok, pol dote vrniti svojim sorodnikom. Piranski statut ščiti ženo in premoženje pred možem s tem, da predvideva pri pisanju ženine oporoke priče: njene sorodnike ali podestatovega pooblaščenca.

Kako je z razumevanjem partnerjev v zakonu, je iz pregledanih virov težko ugotoviti. Morda kaže sorodnost s trditvami omenjenega dela, da je mož ženo včasih nagnal, pa jo moral kasneje po posredovanju sodišča sprejeti nazaj, instrument iz 5. VIII. 1336;¹⁰⁹ vsebuje razsodbo, da mora žena ostati skupaj z možem v hiši, sicer mora mož plačevati alimente, dokler ne stanujeta skupaj.

O svobodnem razpolaganju staršev z otroki v Piranu pričajo že omenjeni primeri o oddajanju otrok v najem, za Dubrovnik pa obstoje celo viri o prodaji lastnih otrok.¹¹⁰ Pravne razlike v dedovanju sinov in hčera, ki je prisotna v Dubrovniku,¹¹¹ v Piranu ne zasledimo. Tu so otroci obeh spolov načeloma enakovredni dediči očetove kot materine imovine. Tudi v Dubrovniku je polnoletnost dosegel fant s 14 leti, z imetjem pa je lahko razpolagal z 18.¹¹²

Dubrovniški statut postavlja pred odrasle otroke zahtevo, da vzdržujejo mater, če ji mož ni zapustil ničesar,¹¹³ piranski pa tudi zahteva od otrok, da vzdržujejo starše, ki ne morejo primerno živeti.

Na področju gospodarstva je v virih dubrovniška žena izpričana v bolj raznolikih vlogah kot piranska. V Piranu kot v Dubrovniku so žene sodelovale v denarnih poslih kot upnice in dolžnice, nastopale so v kreditni trgovini kot tudi v trgovini, kjer je kupec robo plačeval vnaprej. Lahko so bile kot mirujoči partner udeležene s kapitalom v družbah. Ukvarjale so se s solinami, s kupovanjem in prodajanjem nepremičnin. Omenili smo že, kakšnim omejitvam je bila podvržena Dubrovčanka pri tovrstnih poslih. Če primerjamo podatke o denarnem poslovanju žena in o prodajanju nepremičnin, ki jih nudita tabeli omenjene razprave,¹¹⁴ s piranskimi, lahko ugotovimo naslednje: v osemdesetih letih 13. stoletja je Dubrovčanka procentualno v razmerju do moškega mnogo večkrat zastopana kot Pirančanka v letih 1284, 1325 in 1336. V denarnih poslih se pojavlja več kot dvakrat, pri prodaji nepremičnin pa malo manj kot trikrat pogosteje kot piranska žena. Najnižji odstotek njenih nastopov pri denarnem poslovanju (leta 1282) pa se ujema s prav tako najnižjim odstotkom števila nastopov Pirančanke (v letu 1325). Treba pa je pripomniti, da v Piranu ni zaslediti opaz-

¹⁰⁷ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 113.

¹⁰⁸ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 117.

¹⁰⁹ VK 6 iz 1336–7, f. 102^v.

¹¹⁰ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 108.

¹¹¹ Valtazar Bogišić — Konstantin Jireček, n. d., knj. 4, pogl. 26, str. 92, knj. 4, pogl. 27, str. 92, knj. 4, pogl. 41, str. 97.

¹¹² Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 113.

¹¹³ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 112.

¹¹⁴ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 29, 38.

nih razlik med višino posojil, ki jih dajejo oz. sprejemajo ženske, in tistih, ki se pojavljajo v zvezi z moškimi upniki oz. dolžniki. V Dubrovniku ženske operirajo z znatno nižjimi vsotami kot moški.¹¹⁵

Pirančanke in Dubrovčanke so dajale in jemale v najem hiše, oddajale in sprejemale v zakup vinograde (čeprav Piran ne pozna toliko drugače zakupov glede na dobiček in čas trajanja kot Dubrovnik; pozna predvsem spolovinarski način za nekaj let). Žene v Piranu so nastopale v zvezi z družbo z živino, v drugih aktivnostih v zvezi z živino, ki jih pozna Dubrovnik, pa ne.

Piranski viri vsebujejo nekaj namigov, ki kažejo na obstoj najnižjega sloja — nesvobodne plasti. Ženske nastopajo še v vlogi pekaric, prodajajo vino, lahko imajo v najemu »osterio«, ni pa jih najti v raznih obrtnih poklicih, ki jih v zvezi z izdelavo tkanin pozna Dubrovnik, Piran pa ne.

Pravni položaj piranske žene v zakonu je bil, kot je videti, manj podrejen patriarhalnim značilnostim kot dubrovniške. Kakor dubrovniški,¹¹⁶ tudi piranski statut žena ne razlikuje po kategorijah, ampak so pred zakonom enake. Žene se lahko pojavljajo pred sodiščem osebno ali pa imenujejo prokuratorje. V Dubrovniku poročene žene lahko nastopijo pred sodiščem le v vlogi tožilk;¹¹⁷ pregledani viri za Piran ne omogočajo takih zaključkov. Prav tako nisem našla sledov, da bi se v Piranu različno vrednotilo pričevanje žena in moških, kar je primer v Dubrovniku.¹¹⁸ Pirančanko in Dubrovčanko srečujemo v vlogi prokuratork za poslovne zadeve, v vlogi tutork otrok in izvajalk testamentov svojih bližnjih. V javnem življenju in v upravi sta bili Dubrovčanka kot Pirančanka nepomembni.¹¹⁹

Zusammenfassung

DIE FRAU IM PIRAN-GEBIET BIS ZUR MITTE DES 14. JAHRHUNDERTS

Der Artikel versucht, die umfangreiche Darstellung des Lebens und der Stellung der Frau zu ergänzen, die für das Gebiet von Dubrovnik und Serbien Dušanka Dinić-Knežević in ihrem Werk »Die Stellung der Frau in Dubrovnik im 13. und 14. Jahrhundert« (SANU, Posebna izdanja, knj. 469, Beograd 1974) gegeben hat, indem er das gleiche Thema für das Gebiet von Piran behandelt. Es geht um eine Darstellung der Stellung der Frau in Piran von ihrer Kindheit weiter. Eingehend werden ihre Rolle in der Ehe, Wirtschaft und ihre rechtliche Lage beschrieben. Abschließend werden Parallelen und Unterschiede betont, die beim Vergleich der Stellung der Frau in Dubrovnik und in Piran festgestellt werden konnten.

Was die Stellung der Frau in der Ehe betrifft, war die Satzung von Dubrovnik mehr patriarchalisch, dort war nämlich die Frau rechtlich stärker dem Mann untergeordnet als in Piran. Das geht aus weitreichenden Vollmachten hervor, mit denen ein Mann in Dubrovnik ausgestattet war bei dem Verwalten des Vermögens seiner Frau, das diese als Mitgift in die Ehe gebracht hatte, und aus der Bestimmung, daß für die wirtschaftliche Tätigkeit einer Frau in Dubrovnik die Zustimmung ihres Ehepartners erforderlich ist. In Piran war die Frau im Verhältnis zu ihrem Ehemann selbständiger, vor seinem »Einfluß« wurde sie von ihren Verwandten geschützt, denen die Satzung von Piran eine beachtliche Rolle einräumt. Die Unterschiede zwischen Dubrovnik und Piran, die Verwaltung des gemeinsamen Vermögens der beiden Eheleute betreffend, sind teilweise auch auf eine besondere »brüderliche Organisation« zurückzuführen, die Piran kennt, Dubrovnik aber nicht. Diese Gesellschaft bestimmt, daß den Eheleuten zusammen das Recht an das ganze gemeinsame Vermögen zufällt.

¹¹⁵ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 29.

¹¹⁶ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 125.

¹¹⁷ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 127.

¹¹⁸ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 127.

¹¹⁹ Za nasvete in opozorila se zahvaljujem prof. dr. Ferdu Gestrinu.

Auf wirtschaftlichem Gebiet ist die Rolle der Frau in Dubrovnik als viel verschiedenartiger bezeugt als die der Frau in Piran; sie tritt nämlich in einer Reihe von Gewerbeberufen auf, die im Zusammenhang mit der Textilienherstellung Dubrovnik eigen sind, während Piran sie nicht kennt.

Die rechtliche Stellung erlaubt der Frau sowohl in Piran als auch in Dubrovnik als Vormund und als Testamentsvollstrecker zu fungieren, sie darf vor Gericht erscheinen, während ihre Rolle in der Verwaltung und im öffentlichen Leben unbedeutend ist.